

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

У статті встановлено, що адміністративна відповідальність є особливим видом юридичної відповідальності, якій притаманні всі її ознаки. Крім цього, вона має низку специфічних рис: цей вид юридичної відповідальності настає за особливий вид правопорушень – адміністративні проступки, виявляється у накладенні на порушників певних видів адміністративних стягнень, уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права. Здійснено адміністративно-правову характеристику адміністративних правопорушень у сфері надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок. Надано визначення адміністративної відповідальності за порушення надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок як реакції уповноважених державних органів, що виникає внаслідок вчинення кредитними спілками адміністративних правопорушень у сфері фінансів, у вигляді застосування відповідними органами публічного адміністрування заходів адміністративного примусу – адміністративних стягнень.

До осіб, яких може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у фінансовій сфері, належать: фізичні осудні особи, які вчинили правопорушення у віці, з якого може наступати адміністративна відповідальність та які вступили в суспільні відносини щодо задоволення фінансових інтересів та пов'язаних із ними суспільних відносин (такими фізичними особами вважаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства), крім осіб, які мають імунітет на території України; юридичні особи, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі задоволення фінансових інтересів (вони можуть бути всіх форм власності та мати будь-яку організаційно-правову форму); посадові особи, які обіймають певні посади та через свої службові (посадові) обов'язки мають можливість впливати на процес задоволення фінансових інтересів (до них належать керівники органів державної влади, що здійснюють управління у фінансовій сфері, керівники підприємств, установ та організацій усіх форм власності, що за характером службових (посадових) обов'язків мають змогу впливати на процес задоволення фінансових інтересів, осіб, які обіймають спеціальні посади, наприклад начальник відділу фінансів).

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративні правопорушення, фінансові послуги.

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років мала негативні наслідки для соціально-економічного розвитку України. Криза засвідчила вразливість вітчизняної фінансової системи, її залежність від зовнішнього впливу. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері набирає особливої ваги.

Тому, становлення ефективного правового регулювання потребує вироблення системи засобів державно-владного, примусового характеру, що можуть бути застосовані за порушення прав інших суб'єктів або за невиконання чи неналежне виконання взятих на себе обов'язків у сфері фінансів. Розвиток будь-якої держави та права безпосередньо пов'язаний

із засобами забезпечення державно-владного впливу на розвиток суспільства й фінансової безпеки, в тому числі і за допомогою системи примусових засобів. Одним з ключових засобів реалізації державно-владного управління та правового регулювання є засоби юридичної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що проблематика поняття адміністративної відповідальності у сфері фінансових послуг розглядалася багатьма вітчизняними вченими теоретиками. Доречним буде виокремити праці таких науковців, як Є.В. Додіна, В.К. Колпакова, К.С. Радзівіла, та ін. Незважаючи на те, що важливі аспекти поняття адміністративної відповідальності відо-

бражені в працях указаних дослідників, водночас ще остаточно не розроблено комплексного уявлення про поняття адміністративної відповідальності у сфері фінансових послуг.

Мета статті – полягає в узагальненні наявного стану наукової розробки та законодавчої регламентації проблем поняття адміністративної відповідальності у сфері фінансових послуг, недоліків та прогалин у чинному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Реалізація будь-яких суспільних зрушень у цьому контексті передбачає участь держави. Ця участь може набувати різних форм, ключовою з яких є правове регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою розроблення та закріплення в нормах права суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Водночас участь держави в регулюванні суспільних відносин не обмежується вказаним процесом. Важливим елементом діяльності держави є юридична відповідальність, яка може наставати в разі порушення будь-яким суб'єктом прав іншого суб'єкта або неналежного виконання чи невиконання суб'єктом певного обов'язку, закріпленого в правових нормах [1, с. 15].

У наукових колах тривають дискусії щодо змісту поняття юридичної відповідальності та її видів. Так, О. Е. Лейст зауважував що поняття юридичної відповідальності й низка її ключових проблем – предмет дискусії, яка триває протягом багатьох років і в процесі якої закономірно виявляється потреба в уточненні й розробленні низки методологічних питань, без чого немислимим є вироблення загального та загальноновизнаного поняття юридичної відповідальності [2, с. 17].

Так, юридична відповідальність, як правове явище може розглядатись у двох аспектах, позитивному і негативному. У позитивному (проспективному) аспекті відповідальність особи – це відповідальність за майбутні вчинки, їх усвідомлення, прагнення діяти відповідно до встановлених норм, як соціальних, так і правових, належним чином виконувати свої обов'язки і реалізовувати права лише у встановленому порядку, бути громадсько активним і суспільно корисним членом суспільства. За юридичною природою позитивна відповідальність являє собою обов'язок діяти певним чином [3, с. 43]. У негативному (ретроспективному) аспекті мова йде про відповідальність за вже скоєні вчинки, їх негативні наслідки, порушення певних норм. Тоді як проспективна відповідальність має триваючий характер, ретроспективна є разовою

реакцією на певний вчинок, його наслідком. В науці поширена точка зору, що теорія про проспективний і ретроспективний аспекти може бути застосована лише до суспільної відповідальності в цілому, тоді як будь-яка юридична відповідальність завжди є реакцією на певний вчинок, тобто її можна розглядати тільки як відповідальність у ретроспективному аспекті. Принаймні так стверджували В. А. Ойгензіхт [4, с. 43], Н. С. Малеїн [5, с. 24] та ін.

Не вдаючись до глибокого аналізу цієї проблеми, і не беручи участь в обговоренні питання чи є перспективна відповідальність елементом правової реальності, чи штучною, надуманою, безпідставно ускладнюючою її категорією, хочеться відзначити, що об'єктом цієї роботи буде лише відповідальність ретроспективна, тобто та, яка може наставати за вже скоєні вчинки, порушення, і, говорячи про правову відповідальність юридичних осіб чи юридичну відповідальність взагалі, ми матимемо на увазі саме ретроспективну відповідальність.

Вчені дають різноманітні визначення юридичної відповідальності, в яких кожен хоче підкреслити ті аспекти, характерні риси, які, на його думку, є головними. В цілому, для загального огляду, можна навести наступні точки зору щодо цього питання.

На думку А. Ф. Плахотного, юридична відповідальність це один із проявів зв'язку і взаємної залежності особистості і суспільства [6, с. 8]. И. С. Самощенко стверджує, що юридична відповідальність є державним примусом до виконання вимог права, реакцією на скоєне правопорушення [7, с. 6-11].

Дещо інший підхід до цього питання висловлює Л. С. Явич, який вважає, що юридична відповідальність є реалізацією (втіленням) санкції правової норми [8, с. 28]. О. С. Иоффе вважає, що юридична відповідальність це міра державного примусу, заснованого на юридичному та суспільному засудженні поведінки правопорушника, що виражається у встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого та майнового характеру [9, с. 26].

Цікавою є точка зору О. Е. Лейста, що юридична відповідальність за об'ємом є значно ширшою за застосування санкції, оскільки включає такі проблеми, як кваліфікація правопорушення, гарантії встановлення об'єктивної істини у справі, права звинуваченої особи і ряд інших [10, с. 17].

На думку С. С. Алексеева, юридична відповідальність полягає в обов'язку особи переносити заходи державного примусового впливу за скоєне правопорушення [11, с. 48]. С. Н. Братусь вважає, що юридична відповідальність є реалізацією правової норми, причому підставою є зобов'язання. Тобто юридична відповідальність це звичайне зобов'язання, але таке, що виконується в примусовому порядку [12, с. 4].

Висловлюється й таке визначення юридичної відповідальності, відповідно до якого – це врегульований правом обов'язок дати звіт за свої діяння [13, с. 30].

В. Д. Перевалов вважає, що юридична відповідальність – є застосуванням до правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу, які виражаються у формі обмежень особистого, організаційного чи майнового характеру [14, с. 99].

Заслугує уваги і точка зору Д. М. Лук'янця, відповідно до якої юридична відповідальність – це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що проявляються в недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завдання збитків і виражена в застосуванні до осіб, які вчинили такі діяння, засобів впливу, що тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [15, с. 15].

Така різноманітність у підходах до визначення юридичної відповідальності викликана тим, що вона, будучи одним із видів суспільної відповідальності успадкувала від останньої і змістовність, і багатоаспектність. Дійсно, суспільна відповідальність, в самому загальному розумінні, це специфічний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин, один з яких є домінуючою інстанцією і, застосовуючи різноманітні прийоми та методи, впливає на поведінку іншого, намагаючись утримати її (поведінку) в певних рамках (межах). Саме завдяки існуванню цього зв'язку забезпечується дотримання суспільних норм, встановлення злагоди в суспільстві, а загалом й існування самого суспільства.

В юридичній літературі питання юридичної відповідальності залишаються полемічними, оскільки відсутні єдині підходи до визначення поняття і змісту юридичної відповідальності, немає єдності і щодо характеристики окремих

принципів юридичної відповідальності та процесуальних засад її здійснення. Між тим, об'єктивне теоретичне вирішення цих питань визначає характер та зміст діяльності суб'єктів права, а також спричиняє позитивний вплив на стан законності та правопорядку. Юридична відповідальність сама по собі є складною і надзвичайно значимою категорією в системі права, що потребує відповідного аналізу.

Насамперед варто наголосити на тому, що ключовим моментом будь-якої наукової роботи є та методологічна база, яка буде закладена в основу дослідження того чи іншого предмету і об'єкта вивчення. В контексті наукового розгляду юридичної відповідальності, в тому числі і питань принципів та процедур реалізації юридичної відповідальності, доцільно проаналізувати проблематику юридичної відповідальності як об'єкту юридичної науки, що надасть змогу встановити систему закономірностей юридичної відповідальності щодо її феноменологічних, методологічних та практичних засад.

На підтвердження зазначеного в юридичній літературі неодноразово зверталася увага вчених на принципове значення історіографії вивчення того чи іншого об'єкту дослідження, що відіграє методологічне значення в процесі наукового дослідження в цілому [16, с. 56]. Окрім того, складність наукового вивчення процедурних та принципових засад юридичної відповідальності, що становить предмет цієї роботи, пояснюється складністю самої юридичної відповідальності, яка виявляється в тому, що:

– по-перше, юридична відповідальність є предметом наукового дослідження багатьох суспільних наук, зокрема юридичних наук, політологічних наук, соціологічних наук тощо, що зумовлює досить різновекторний характер існуючих наукових розробок проблематики юридичної відповідальності;

– по-друге, юридична відповідальність має особливий соціальний характер та призначення, що обумовлено її похідним характером від соціальної відповідальності в цілому, що в свою чергу обґрунтовує принциповість наукових досліджень зазначеної проблематики, оскільки юридична відповідальність має особливий соціальний характер, що визначає її державно-владний вплив на розвиток суспільства;

– по-третє, юридична відповідальність має багатоаспектний характер наукового юридичного дослідження, оскільки досліджується як загально-теоретичними (теорією держави і права, істо-

рією держави і права тощо), так і галузевими юридичними науками (наукою кримінального права, наукою цивільного права тощо), що зумовлює її складний зміст та розгалужену систему, тим самим створюючи досить розпорошений характер результатів наукового дослідження в межах або загальнотеоретичних аспектів юридичної відповідальності, або в межах галузевих засад юридичної відповідальності;

– по-четверте, юридична відповідальність має практико-прикладний характер, оскільки вона реалізується в життєдіяльності суспільства, держави та громадян та безпосередньо націлена на зміну певного правового стану, що зачіпає інтереси конкретних суб'єктів права;

– по-п'яте, юридична відповідальність має тривале історичне коріння свого зародження, виникнення, розвитку та функціонування, що безпосередньо залежить від рівня розвитку людства та розвитку державно-владного впливу на суспільство та окремих громадян;

– по-шосте, юридична відповідальність є результатом розумового усвідомлення людьми сутності добра і зла, справедливості і несправедливості, що потребує постійного її наукового дослідження в контексті її методологічних та практичних засад, особливостей зміни суспільства, переосмислення загальнолюдських цінностей та цінності юридичної відповідальності, а також вдосконалення її функціонального призначення

В юридичній літературі вже робилися спроби дослідити юридичну відповідальність як об'єкт наукового дослідження, що пов'язувалось із необхідністю встановлення закономірностей розвитку юридичної відповідальності в цілому. Так, на думку С. М. Івахненко, актуальність проблеми юридичної відповідальності зумовлена необхідністю переосмислення багатьох теоретичних положень, які ще нещодавно здавалися сталими. Юридична відповідальність, змістом якої є вираження взаємозв'язку між особою та державою, являє собою один із гарантів правопорядку, гармонізації суспільних відносин. У зв'язку з цим виникає необхідність виявити ті нові моменти, які надають розумінню юридичної відповідальності сучасності та практичності, виявити шляхи ефективного забезпечення громадського порядку та законності [17, с. 3].

В свою чергу П. В. Глаголев зробив, на нашу думку, досить вдалу спробу систематизувати аспекти актуальності наукового дослідження юридичної відповідальності, що зумовлюється:

– по-перше, поточними радикальними соціально-економічними, політичними та правовими перетвореннями;

– по-друге, необхідністю вироблення єдиного розуміння поняття «юридична відповідальність», уточнення її цілей, функцій та принципів в правовій державі;

– по-третє, особливим місцем та ключовим значенням юридичної відповідальності в системі засобів правового примусу [18, с. 3-4].

Досить поширеним є визначення адміністративної відповідальності як виду юридичної відповідальності, який зводиться до реагування уповноваженого органу державного управління чи посадової особи (в окремих випадках – суду) на адміністративне правопорушення і виражається в застосуванні адміністративного стягнення до правопорушника [19, с. 59].

До характерних, специфічних рис адміністративної відповідальності варто віднести, насамперед, те, що її підставою є особливий вид правопорушення – адміністративний проступок. Своє вираження адміністративна відповідальність знаходить у застосуванні певних видів адміністративних стягнень, специфічних за змістом і відмінних від заходів кримінального покарання, дисциплінарного впливу і майнової відповідальності. Адміністративні стягнення накладаються великою кількістю органів, яким таке право надане законодавством України і перелік яких міститься в КпАП України і деяких інших законодавчих актах. Незважаючи на те, що все частіше адміністративні стягнення застосовуються судами (суддями), адміністративна відповідальність є позасудовим видом правової відповідальності. Між органами державного управління (посадовими особами), що накладають адміністративні стягнення, і правопорушниками відсутні відносини підпорядкованості. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності особливий, він істотно відрізняється від кримінального, цивільного процесів і дисциплінарного провадження. Нарешті, адміністративна відповідальність врегульована нормами адміністративного права, що містять вичерпні переліки адміністративних проступків, адміністративних стягнень і органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид провадження і в сукупності утворюють її нормативну основу [20, с. 51].

Ураховуючи надзвичайну актуальність наукового розроблення питань забезпечення фінансової безпеки України, зокрема засобів її забезпе-

чення, вважаємо за необхідне в контексті нашого дослідження виокремити адміністративну відповідальність у сфері фінансових послуг, що, на нашу думку, є цілком природним, оскільки нині зростає значення суспільних відносин у фінансовій сфері України та визначити її як вплив органів державної влади, викликаний учиненням адміністративних правопорушень у сфері фінансових послуг, що виявляється в цілеспрямованому застосуванні адміністративних стягнень.

Суб'єкт адміністративних відносин у сфері фінансової безпеки – це суб'єкт адміністративного права, який вступив у конкретні правовідносини у сфері фінансової безпеки, врегульовані нормами адміністративного та фінансового права.

Однак, згідно зі ст. 16 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах із громадянами України, а питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, учинені на території України іноземцями, які згідно з чинними законами та міжнародними договорами України мають імунітет від адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом [21].

Ураховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що суб'єктами адміністративного правопорушення законодавства у фінансовій сфері можуть бути також іноземці та особи без громадянства, крім осіб, які користуються імунітетом на території України.

Здебільшого існує можливість застосування адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у фінансовій сфері щодо фізичних осіб незалежно від притаманних певним їх категоріям додаткових ознак.

Висновки і пропозиції. Адміністративна відповідальність є особливим видом юридичної відповідальності, якій притаманні всі її ознаки. Крім цього, вона має низку специфічних рис: цей вид юридичної відповідальності настає за особливий вид правопорушень – адміністративні проступки, виявляється у накладенні на порушників певних видів адміністративних стягнень (у сучасній адміністративно-правовій доктрині наявне вживання терміна «заходи відповідальності за порушення адміністративно-правових установлень» [22, с. 86–87]), уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права.

Список використаної літератури:

1. Радзівіл К. С. Забезпечення фінансової безпеки України (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 188 с.
2. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) : пособие. Москва, 1981. 240 с.
3. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность. М.: Наука, 1986. – 286 с.
4. Ойгензихт В. А. Мораль и право. Душанбе: Дошши, 1987. 121 с.
5. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. М.: Юрид. лит., 1985. 132 с.
6. Плахотный А. Ф. Свобода и ответственность. Харьков: Изд-во Харьков. ун-та, 1972. 145 с.
7. Самощенко И. С., Фарукшин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. М.: Юрид. лит., 1971. 120 с.
8. Явич Л. С. Право и социализм. М.: Юрид. лит., 1982. – 136 с.
9. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. М.: Госюриздат., 1961. 484 с.
10. Лейст О. Е. Санкция и ответственность по советскому праву. М.: Изд-во МГУ, 1981. 142 с.
11. Алексеев С. С. Проблемы теории права: Курс лекций в 2 т. Свердловск, 1972. Т. 1. Основные вопросы общей теории социалистического права. 371 с.
12. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. О.: Юрид. література, 2003. 896 с.
13. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву. - Саратов: Саратов. Ун-т, 1973. 211 с.
14. Теория государства и права: учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. / под ред. проф. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. М.: Издат. группа НОРМА –ИНФРА М, 2000. 435 с.
15. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвітку: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 136 с.
16. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми, 2006. 367 с.
17. Ивахненко С. Н. Юридическая ответственность в современном российском праве: проблемы правопонимания: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ставрополь, 2005. 21 с.
18. Глаголев П. В. Юридическая ответственность в системе мер государственного принуждения: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2007. 18 с.
19. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України: конспект лекцій. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 1996. 124 с.

20. Бахрах Д. Н. Административная ответственность граждан в СССР. Свердловск: Урал. ун-т, 1989. 204 с.
21. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 7 груд. 1984 р. № 8073-

- Х. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
22. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. Харків, 2012. 656 с.

Buha H. S. The concept of administrative liability in the field of financial services

The article establishes that administrative liability is a special type of legal liability, which has all its features. In addition, it has a number of specific features: this type of legal liability occurs for a special type of offense - administrative misconduct, manifested in the imposition of certain types of administrative penalties, authorized bodies or officials on the grounds and in the manner prescribed by administrative law. The administrative and legal characteristics of administrative offenses in the field of financial services in the activities of credit unions. The definition of administrative liability for violation of financial services in the activities of credit unions as a reaction of authorized state bodies, resulting from the commission of credit unions of administrative offenses in the field of finance, in the form of relevant public administration measures of administrative coercion - administrative penalties.

Persons who may be held administratively liable for administrative offenses in the financial sphere include: natural sane persons who have committed an offense at an age from which administrative liability may arise and who have entered into public relations to satisfy financial interests and related to they public relations (such individuals are citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons), except for persons who have immunity in Ukraine; legal entities involved in public relations that arise in the process of satisfying financial interests (they can be of all forms of ownership and have any organizational and legal form); officials who hold certain positions and through their official (official) duties have the opportunity to influence the process of satisfying financial interests (these include heads of public authorities managing the financial sphere, heads of enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership , which by the nature of official (official) duties have the opportunity to influence the process of satisfying the financial interests of persons holding special positions, such as the head of the finance department).

Key words: *administrative responsibility, administrative offenses, financial services.*